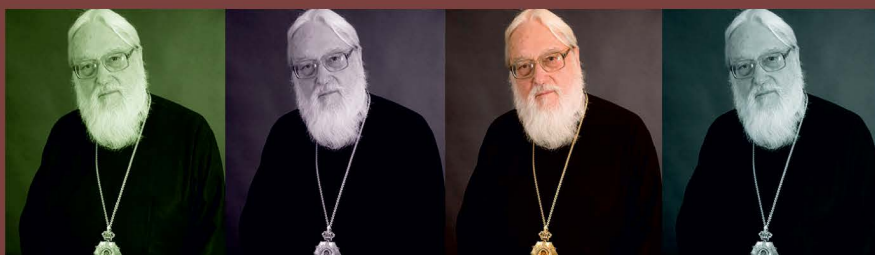

Η μαρτυρία της Ορθοδοξίας στη Δύση

*Σύναξις Ευχαριστίας προς τιμήν
του Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστου Ware*

Η μαρτυρία της Ορθοδοξίας στη Δύση

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΟΛΟΥ

Η μαρτυρία της Ορθοδοξίας στη Δύση

*Σύναξις Ευχαριστίας προς τιμήν
του Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστου Ware*

Εποπτεία-Συντονισμός Ύλης:
Παντελής Καλαϊτζίδης-Νικόλαος Ασπρούλης

Εκδοτική Δημητριάδης
Βόλος 2018

ISBN: 978-618-5375-01-0

Σχεδιασμός εξωφύλλου:

Θρασύβουλος Καλαϊτζίδης και Κωστής Δρυγιαννάκης

Επιμέλεια: Δημήτρης Μπαλτάς

Στοιχειοθεσία: Κωστής Δρυγιαννάκης

Τυπογραφείο: Παλμός

Εκδοτική παραγωγή:

Εκδοτική Δημητριάδος

Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου

Συνεδριακό Κέντρο Θεσσαλίας

Μελισσάτικα, Βόλος

Τηλ. 2421093553 & 2421093573, fax 2421077115

Ταχυδρομική Διεύθυνση: Τ.Θ. 1308, Τ.Κ. 380 01 Βόλος

www.ekdotikidimitriados.org · www.acadimia.org

e-mail: ekdotiki.dimitriados@acadimia.org ·

info@acadimia.org · volosacademypublications@gmail.com

Facebook: Volos Academy Publications

Twitter: @VolosAcademy1

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ - ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ & ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΣΠΡΟΥΛΗΣ	
Πρόλογος	13
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ Α΄	
Χαιρετισμός	19
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΜΥΡΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΣ	
Χαιρετισμός	23
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΙΛΙΑΣ, ΚΟΣΜΗΤΕΥΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΚΠΑ	
Χαιρετισμός	25
ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΚΟΣΜΗΤΩΡ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΠΘ	
Χαιρετισμός	27

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΔΙΟΚΛΕΙΑΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ WARE

ΝΙΚΗ ΤΣΙΡΩΝΗ

Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware:	
Μια γέφυρα μεταξύ χρόνου και διαχρονικότητας, μεταξύ ιστορίας και θεολογίας	31

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΟΣΧΟΣ	
Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware	
ως ιστορικός της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας	39
Π. ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ	
Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware	
ως πατρολόγος	49
NORMAN RUSSELL	
Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware	
ως δογματολόγος	59
ΣΥΜΕΩΝ Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ	
Το πρόσωπο	
στη θεολογία του Μητροπολίτη Κάλλιστα Ware	77
ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ	
Η συμβολή του Μητροπολίτη Κάλλιστα Ware	
στην ορθόδοξη ανθρωπολογία	
και στο ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών	87
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΣΠΡΟΥΛΗΣ	
Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware	
μεταξύ Νεο-πατερικής σύνθεσης	
και Ρωσικής θρησκευτικής αναγέννησης.	
Η περίπτωση της πρόσληψης	
της πατερικής παράδοσης	103
MONAXOS LUIGI D'AYALA VALVA	
Μοναχισμός και μοναστική παράδοση	
στο έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστα Ware	131
IVANA NOBLE	
Η πρόσληψη της Φιλοκαλίας,	
το νόημα της προσευχής και η νηπτική παράδοση	
στο έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστα Ware	147

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΣΑΛΑΜΠΟΥΝΗ

Η θεολογική σκέψη του Κάλλιστου Ware

για τη δημιουργία:

Μία ορθόδοξη συμβολή στο οικολογικό ζήτημα 163

MARCUS PLESTED

Η συνάντηση της Ανατολής και της Δύσης

στη ζωή και το έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware 187

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ EBBSFLEET JONATHAN GOODALL

Όταν η θεολογία συνδέεται με την προσευχή:

Μία σύντομη αποτίμηση της οικουμενικής αποστολής

του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware 197

DIMITRI CONOMOS

Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware

και η Ορθοδοξία στη Μεγάλη Βρετανία 211

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ

ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΔΙΟΚΛΕΙΑΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ WARE

ΩΣ ΕΤΑΙΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΟΛΟΥ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΜΥΡΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Ο Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware

ως εκκλησιαστική και θεολογική προσωπικότητα 231

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ

Ακαδημαϊκός Έπαινος

Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστου Ware 235

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΙΟΚΛΕΙΑΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ WARE

Η μαρτυρία της ορθόδοξης θεολογίας στη Δύση 261

Βιογραφικά Σημειώματα	279
Ευρετήριο Ονομάτων	291

Ακαδημαϊκός Έπαινος Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστου Ware

Παντελής Καλαϊτζίδης ¹

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Διοκλείας,
Σεβασμιώτατε εκπρόσωπε της Α.Θ.Π., του Οικουμενικού Πατριάρχη,
Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Δημητριάδος,
Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Θεσσαλιώτιδος,
Σεβαστοί πατέρες,
Ελλογιμώτατοι κ. Καθηγητές,
Κυρίες και κύριοι,

Αποτελεί ξεχωριστή τιμή τόσο για την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών όσο και για τον ομιλούντα, η σημερινή παρουσία σας στον όμορφο αυτό χώρο προκειμένου να τιμηθεί ένας διαπρεπής ιεράρχης και θεολόγος, ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Διοκλείας κ. Κάλλιστος Ware, πολύ γνωστός στον τόπο μας από τις πολλαπλές μεταφράσεις και εκδόσεις των βιβλίων του όσο και από τις διαλέξεις και τις συμμετοχές του σε συνέδρια, αλλά και από τους ιδιαίτερους δεσμούς και την επικοινωνία που διατηρεί όλα αυτά τα χρόνια με την Πάτμο, το Μυστρά, το Άγιον Όρος και άλλα μέρη της πατρίδας μας.

Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος (κατά κόσμον Timothy Richard Ware), γεννήθηκε στο Μπάθ, Σόμερσετ της Αγγλίας το 1934,² και αφού έλαβε

¹ Θα ήθελα και από τη θέση αυτή να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στους συνεργάτες της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βαλίλα Γιαννουτάκη και Φιλοκτήμονα Σταμόπουλο-Σαμαρά για την πολύτιμη βοήθειά τους στην προετοιμασία αυτής της ομιλίας.

² Εκτός από το αυτοβιογραφικό κείμενο του ίδιου του τιμώμενου ιεράρχη («Το ταξίδι μου στην Ορθόδοξη Εκκλησία: Περίεργο, αλλά προσφιλές», *Η εντός ημών Βασιλεία*, μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδη, 4^η έκδοση με νέα κείμενα και βελτιώσεις

την εγκύκλια παιδεία του στο Westminster School του Λονδίνου, ξεκίνησε σπουδές στην ιστορία, τη φιλοσοφία και τη θεολογία στο Magdalen College του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, όπου έλαβε το πτυχίο και το μεταπτυχιακό του με τη διάκριση «First Class Honours», ενώ στη συνέχεια, το 1965, έλαβε το διδακτορικό του με εργασία για το έργο και τη θεολογία του Μάρκου του Ασκητή,³ ενός νηπτικού συγγραφέα του 5^{ου} ή 6^{ου} αιώνα, μια εργασία που απ' ό,τι φαίνεται θα καθορίσει εν πολλοίς τους μελλοντικούς θεολογικούς του προσανατολισμούς και τα συγγραφικά του ενδιαφέροντα, καθώς τα θέματα της άσκησης και της πνευματικότητας, της νοεράς προσευχής, της συμμετοχής του σώματος στην προσευχή και τη λατρεία, της μυστικής θεολογίας και της ένωσης με το Θεό θα τον απασχολήσουν έντονα και θα κυριαρχήσουν

των παλαιών, Ακρίτας, Αθήνα, 2006, σσ. 13-49), βιογραφικά στοιχεία για τον Μητροπολίτη Διοκλείας Κάλλιστο Ware αντλούμε από τα παρακάτω έργα: Andrew Louth, «Biographical Sketch», στον τόμο: John Behr, Andrew Louth, and Dimitri Conomos (επιμ.), *Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West. Festschrift for Bishop Kallistos (Ware) of Diokleia*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 2003, σσ. 13-27· Tamara Grdzeldze, «Metropolitan Kallistos Ware of Diokleia», στον τόμο, Pantelis Kalaitzidis and al., *Orthodox Handbook on Ecumenism: Resources for Theological Education. «That they all be one» (John 17:21)*, Volos Academy Publications (in cooperation with WCC Publications, Geneva, and Regnum Books International, Oxford), Volos, Greece, 2014, σσ. 252-253. Επίσης από τις μελέτες των Frances Jennings, Nikolai Sakharov, Stephen Platt, Marcus Plested, Ephrem Lash, Andrew Louth και Andreas Andreopoulos, στον τόμο: Andreas Andreopoulos & Graham Speake (επιμ.), *Rightly Dividing the Word of Truth: Studies in Honour of Metropolitan Kallistos of Diokleia*, Peter Lang, New York, 2016, σσ. 7-47. Ένας κατά το δυνατόν πλήρης κατάλογος των δημοσιευμάτων (βιβλία, άρθρα, μελέτες) του Κάλλιστου Ware έως το 2003 περιλαμβάνεται στον τιμητικό τόμο *Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West*, όπ.π., σσ. 363-376.

³ Δυστυχώς η διδακτορική αυτή διατριβή παρέμεινε αδημοσίευτη. Ωστόσο, όπως σημειώνεται σχετικά από έγκυρους μελετητές του έργου του Κάλλιστου Ware, υλικό αυτής της αδημοσίευτης εργασίας χρησιμοποιήθηκε σε μεταγενέστερα επιστημονικά άρθρα του τιμώμενου ιεράρχη. Βλ. Andrew Louth, «Biographical Sketch», στον τόμο *Abba: The Tradition of Orthodoxy*, όπ.π., σελ. 17.

σε μεγάλο βαθμό στις ομιλίες και τις ποικίλες δημοσιεύσεις του.⁴ Την επόμενη χρονιά, το 1966 δηλαδή, ο τιμώμενος σήμερα ιεράρχης ξεκινά

⁴ Εκτός από τα δοκίμια που συναπαρτίζουν τον τόμο *Η εντός ημών Βασιλεία*, όπ.π., βλ. ακόμη τα παρακάτω βιβλία και άρθρα του τιμώμενου ιεράρχη: «“Guarding the Walls”: The Greek Orthodox Monk and his Service to the World», *Chrysostom*, 9 (1962), σσ. 5-7· «Between Heaven and Earth: Some Notes on Contemporary Greek Monasticism», *Sobornost*, 4.7 (1962), σσ. 398-408· «The Communion of Saints», στον συλλογικό τόμο Α. J. Philippou (επιμ.), *The Orthodox Ethos*, Holywell Press, Oxford, 1964, σσ. 140-149· «The Sacrament of Baptism and the Ascetic Life in the Teaching of Mark the Monk», *Studia Patristica*, X, Texte und Untersuchungen, 107, Berlin, 1970, σσ. 441-452· «Tradition and Personal Experience in Later Byzantine Theology», *Eastern Churches Review*, 3.2 (1970), σσ. 131-141· «The Mystery of God and Man in St Symeon the New Theologian», *Sobornost*, 6.4 (1971), σσ. 227-236· «The Jesus Prayer in St Gregory of Sinai», *Eastern Churches Review*, 4.1 (1972), σσ. 3-22· «The Jesus Prayer and the Mother of God», *Eastern Churches Review*, 4.2 (1973), σσ. 149-150· «“Separated from All and United to All”: The Hermit Life in the Christian East», στον συλλογικό τόμο Α. M. Allchin (επιμ.), *Solitude and Communion*, Oxford, Fairacres Publications, 1977, σσ. 30-47· *Η δύναμη του ονόματος. Η προσευχή του Ιησού στην Ορθόδοξη πνευματικότητα*, μτφρ. Δημ. Χουλιαρά, Ελ. Μασσαλή & Δημ. Κόκκινου, Ακρίτας, 1980· «The Holy Spirit in the Personal Life of the Christian», στον συλλογικό τόμο *Unity in the Spirit - Diversity in the Churches, The Report of the Conference of European Churches Assembly VIII, 18th-25th October 1979*, Crete, WCC, Geneva, 1980, σσ. 139-169· «The Holy Name of Jesus in East and West: The Hesychasts and Richard Rolle», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 4.2 (1982), σσ. 163-184· «Salvation and Theosis in Orthodox Theology», στον τόμο, *Luther et la Reforme allemande dans une perspective œcuménique*, Editions du Centre orthodoxe du Patriarcat Œcuménique, Chambésy, 1983, σσ. 167-184· «The Sanctity and Glory of the Mother of God: Orthodox Approaches», *The Way*, Supplement 51 (Papers of the 1984 International Congress of the Ecumenical Society of the Blessed Virgin Mary, 1984), σσ. 79-96· «Η δόξα της Μεταμόρφωσης. Θέματα απ’ τα λειτουργικά κείμενα», στο συλλογικό τόμο *Μεταμόρφωση*, Ακρίτας, Αθήνα, σσ. 13-33· «The Jesus Prayer in St Diadochus of Photice», στον τόμο G. D. Dragas (επιμ.) *Aksum Thyateira: A Festschrift for Archbishop Methodios*, London, 1985, σσ. 557-568· «Ways of Prayer and Contemplation. I. Eastern», στον τόμο B. McGinn, J. Meyendorff & J. Leclercq (επιμ.), *Christian Spirituality: Origins to the Twelfth Century*, Crossroad, New York, 1985, σσ. 395-414· «St Maximos of Kapsokalyvia and Fourteenth-Century Athonite Hesychasm»,

στον τόμο Julian Chrysostomides (επιμ.), *ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday*, Porphyrogenitus, London, 1989, σσ. 409-430· «Mary Theotokos in the Orthodox Tradition», *Epiphany*, 9.2 (1989), σσ. 48-59· αναδημοσίευση στο *Marianum* 52.1-2 (1990), σσ. 210-27· «The Monastic Ideal according to St Christodoulos of Patmos», στον τόμο *Διεθνές Συμπόσιο. Πρακτικά. Ι. Μονή Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου. 900 Χρόνια Ιστορικής Μαρτυρίας (1088-1988)*, Πάτμος, 22-24 Σεπτεμβρίου 1988, Εταιρεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μελετών, Διπτύχων Παράφυλλα 2, Αθήνα, 1989, σσ. 23-35· «The Spiritual Father in St John Climacus and St Symeon the New Theologian», *Studia Patristica*, XVIII.2, Cistercian Publications/Peetes, Kalamazoo/Leuven, 1989, σσ. 299-316· αναδημοσίευση στον τόμο Irene Hausherr, *Spiritual Direction in the Early Christian East*, Cistercian Publications, Kalamazoo, 1990, σσ. vii-xxxiii· «Praying with the Body: The Hesychast Method and Non-Christian Parallels», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 14.2 (1992), σσ. 6-35· «Praying with Icons», στον τόμο, Paul McPartlan (επιμ.), *One in 2000? Towards Catholic-Orthodox Unity*, St. Paul's, Slough, 1993, σσ. 141-168· «The Way of the Ascetics: Negative or Affirmative?», στον τόμο Vincent L. Wimbush & Richard Valantasis (επιμ.), *Asceticism*, Oxford University Press, New York & Oxford, 1995, σσ. 3-15· «Η πνευματικότητα της Φιλοκαλίας», «Ο δια Χριστόν σαλός: Προφήτης και απόστολος», «Μοναχοί και λύκοι: Η ζωή στο Άγιον Όρος σήμερα», στο συλλογικό τόμο Ιωσήφ Ροηλίδη (επιμ. – μτφρ.), *Ενότης εν τη ποικιλία. Επιλογή κειμένων από το θεολογικό περιοδικό Sobornost*, Ακρίτας, Αθήνα, 1997, σσ. 11-39, 101-140, 184-206 αντίστοιχα· «Η μοναστική ζωή ως μυστήριο αγάπης», μτφρ. Ιερομ. Σωφρονίου Μιχαηλίδη, στον συλλογικό τόμο Σταύρου Φωτίου (επιμ.), *Ορθόδοξος μοναχισμός*, Αρμός, Αθήνα, 1997, σσ. 27-48· «Prayer in Evagrius of Pontus and the Macarian Homilies», στον τόμο Ralph Waller & Benedicta Ward (επιμ.), *An Introduction to Christian Spirituality*, SPCK, London, 1999, σσ. 14-30· «Kenosis and Christ-like Humility according to Saint Silouan», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 21.2 (1999), σσ. 21-31· «The Use of the Jesus Prayer in Daily Life», *Saint Mark Annual Review 1999* (Saint Mark Orthodox Church, Bethesda, MD, 2000), σσ. 1-13· «Κένωση και χριστοειδής ταπείνωση σύμφωνα με τον Άγιο Σιλουανό», μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδη, στον συλλογικό τόμο: *Ο Άγιος Σιλουανός της Οικουμένης. Προσέγγιση στην πνευματική κληρονομιά του Αγίου Σιλουανού του Αθωνίτη*, Ακρίτας, Αθήνα, 2001, σσ. 49-67· «“It Is Time For The Lord To Act”: The Divine Liturgy as Heaven on Earth», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 23.1 (2001), 7-22· «The Orthodox Understanding of Pilgrimage», *Forerunner* 38 (Winter 2001-2), σσ. 1-10· «“The Earthly Heaven”: The Mother of God in the Teaching of St John of Damascus», στον τόμο

την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία ως Επισκέπτης Ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Princeton, στο New Jersey (ΗΠΑ). Το 1966 εκλέγεται Καθηγητής (Lecturer) Ανατολικών Ορθόδοξων Σπουδών στην έδρα Spalding στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (όπου διδάσκει εκκλησιαστική ιστορία και ορθόδοξη θεολογία), θέση την οποία κατείχε έως το 2001 οπότε και συνταξιοδοτείται. Στο μεταξύ το 1970 εκλέγεται Εταίρος (Fellow) του κολλεγίου Pembroke της Οξφόρδης και το επόμενο έτος Senior Denyer and Johnson Scholar του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Στο ίδιο πανεπιστήμιο, από το 1992 έως το 1994, θα αναλάβει τα καθήκοντα του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου της Θεολογικής Σχολής (Chairman of the Board of the Faculty of Theology). Με τα χρόνια η ακαδημαϊκή του αναγνώριση αυξάνει συνεχώς, και έτσι, εκτός από τις προσκλήσεις για διαλέξεις και συμμετοχές σε συνέδρια που του απευθύνουν πολλά πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής, συνεχείς είναι και οι τιμητικές ακαδημαϊκές διακρίσεις. Ο Κάλλιστος Ware αναγορεύεται επίτιμος διδάκτωρ από το Πανεπιστήμιο του Cluj-Napoca της Ρουμανίας, το Lawrence University of Wisconsin στις ΗΠΑ, το Ορθόδοξο Θεολογικό Σεμινάριο του Αγίου Βλαδιμήρου στη Νέα Υόρκη, τη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, το Ινστιτούτο Ορθόδοξης Θεολογίας του Αγίου Σεργίου στο Παρίσι, το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, τη Ρωσική Ακαδημία Επιστημών της Μόσχας, το Πρόγραμμα Θεολογικών Μεταπτυχιακών Σπουδών «Άγιος Κύριλλος και Μεθόδιος» του Πατριαρχείου της Μόσχας, το Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ. Θα διδάξει επίσης ως επισκέπτης καθηγητής το 2006 στο Γρηγοριανό Πανεπιστήμιο της Ρώμης, ενώ το 2008 θα αναγορευθεί αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.⁵

William M. McLoughlin & Jill Pinnock (επιμ.), *Mary for Earth and Heaven*, Gracewing, Leominster, 2002, σσ. 355-368· «How do we enter the heart?», στον τόμο James S. Cutsinger (επιμ.), *Paths to the Heart: Sufism and the Christian East*, World Wisdom/Fons Vitae, Bloomington, IN, 2002, σσ. 2-23· *Η εσωτερική ενότητα και η επίδραση της Φιλοκαλίας σε Ανατολή και Δύση*, εκδ. Σύνδεσμος Υποτρόφων Κοινωφελούς Ιδρύματος Α. Σ. Ωνάσης, Αθήνα, 2004.

⁵ Ειδικά για την τελευταία τιμητική διάκριση, βλ. το ειδικό τεύχος της Ακαδημίας Αθηνών (δημόσια συνεδρία της 5^{ης} Φεβρουαρίου 2008): *Υποδοχή του Αντεπιστέλλοντος Μέλους Μητροπολίτου Διοκλείας κ. Καλλίστου (Ware)*, Προσφωνήση

Ο Κάλλιστος Ware έχει έως σήμερα συγγράψει περισσότερα από τριακόσια άρθρα και πάνω από 10 βιβλία με τελευταία στη σειρά (για την ελληνική γλώσσα) το *Εχθροί ή φίλοι; το σώμα, η ψυχή και τα πάθη του ανθρώπου*,⁶ και το *Πώς να εισέλθω στην καρδιά; Μυστικές αναβάσεις στο όρος του Κυρίου*,⁷ που πραγματεύονται το μεν πρώτο το μυστήριο του ανθρώπινου προσώπου με τις σωματικές και ψυχικές του εκφάνσεις, το δε δεύτερο το θέμα της προσευχής που αποτελεί το κύριο μέσον διαλόγου και επικοινωνίας με το Θεό, και ακόμη πιο πρόσφατα τα έργα, *Το έσχατο μυστήριο. Κείμενα για την Υπεραγία Θεοτόκο*,⁸ και το *Πώς σωζόμαστε; Η έννοια της σωτηρίας στην Ορθόδοξη παράδοση*.⁹ Τα έργα του, εκτός από τα ελληνικά, έχουν μεταφραστεί σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως γαλλικά, ιταλικά, ολλανδικά, πολωνικά, τσεχικά, ρωσικά, σερβικά, βουλγαρικά, ρουμανικά, δανικά, σουηδικά, φινλανδικά αλλά και αραβικά και κορεατικά. Στα κλασικά πλέον βιβλία του *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*¹⁰ και *Ο Ορθόδοξος δρόμος*¹¹ συμπλέκει με τρόπο μοναδι-

από τον Πρόεδρο κ. Κωνσταντίνο Δρακάτο, Παρουσίαση από τον Ακαδημαϊκό Μητροπολίτη Περγάμου κ. Ιωάννη (Ζηζιούλα), Εισητήριος Λόγος του Αντεπιστέλλοντος Μέλους Μητροπολίτου Διοκλείας κ. Καλλίστου (Ware), «Ο Άνθρωπος ως “Μυστήριο”: Η Ενότητα του Προσώπου κατά τους Έλληνες Πατέρες», Εν Αθήναις, 2008, Ανάτυπον εκτός εμπορίου εκ των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 83 Γ' (2008).

⁶ Κάλλιστος Ware, *Εχθροί ή φίλοι; Το σώμα, η ψυχή και τα πάθη του ανθρώπου*, μτφρ. Πολυξένης Τσαλίκη-Κιοσόγλου, επιμ. Βασίλης Αργυριάδης, Εν πλω, Αθήνα, 2014.

⁷ Μητροπολίτης Διοκλείας, Κάλλιστος Ware, *Πώς να εισέλθω στην καρδιά; Μυστικές αναβάσεις στο όρος του Κυρίου*, μτφρ. Πολυξένης Τσαλίκη-Κιοσόγλου, επιμ. έκδοσης Βασίλης Αργυριάδης, Εν πλω, Αθήνα, 2015.

⁸ Μητροπολίτης Διοκλείας, Κάλλιστος Ware, *Το έσχατο μυστήριο. Κείμενα για την Υπεραγία Θεοτόκο*, μτφρ. Πολυξένης Τσαλίκη-Κιοσόγλου, επιμ. έκδοσης Βασίλης Αργυριάδης, Εν πλω, Αθήνα, 2016.

⁹ Κάλλιστος Ware, Μητροπολίτης Διοκλείας, *Πώς σωζόμαστε; Η έννοια της σωτηρίας στην Ορθόδοξη παράδοση*, μτφρ. Πολυξένης Τσαλίκη-Κιοσόγλου, επιμ. Βασίλης Αργυριάδης, Εν πλω, Αθήνα, 2017.

¹⁰ Κάλλιστος Ware, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδη, Ακρίτας, Αθήνα, 1996.

κό την ιστορία με τη θεολογία, το δόγμα με τη λατρεία, τη θεωρία με την πράξη, τρόπο μεστό και κατανοητό όχι μόνο από ορθόδοξους αλλά και από ετερόδοξους χριστιανούς, καθώς και από όποιον ενδιαφέρεται να εντυπώσει στις θεμελιώδεις αλήθειες της ορθόδοξης πίστης. Άλλωστε, όπως συχνά επισημαίνεται, τα βιβλία αυτά αρχικά δεν γράφτηκαν για ορθόδοξους, αλλά για χριστιανούς άλλων παραδόσεων που αναζητούν την αλήθεια¹². Αποτελούν τους καλύτερους ίσως οδηγούς για κάποιον που ενδιαφέρεται να κάνει τα πρώτα βήματα γνωριμίας με την Ορθοδοξία.

Κάνοντας, όμως, λόγο για το συγγραφικό έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware, θα πρέπει να σημειώσουμε και τις μεταφράσεις που εκπόνησε από τα ελληνικά στα αγγλικά για τα λειτουργικά βιβλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας όπως το *Τριώδιο*¹³ και τα *Μηναία*,¹⁴ όπως επίσης και το μεταφραστικό άθλο που συνιστά η αγγλική έκδοση της *Φιλοκαλίας* του Αγίου Νικόδημου του Αγιορείτη και του Αγίου Μακαρίου Νοταρά, επισκόπου Κορίνθου, την οποία ξεκίνησε πριν πολλές δεκαετίες στη σερβική Μονή του Χιλανδαρίου στο Άγιο Όρος, και συνέχισε εκδίδοντας μέχρι στιγμής τέσσερις τόμους (ο πέμπτος τελεί υπό έκδοση), με τη συνεργασία του αείμνηστου Philip Sherrard και του G. E. H. Palmer.¹⁵

¹¹ Κάλλιστος Ware, *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, μτφρ. Μαρίας Πάσχου, 5^η έκδοση, εκδ. «Επτάλοφος», Αθήνα, 1987.

¹² Από τον πρόλογο του συγγραφέα στην ελληνική έκδοση του βιβλίου, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, σ. 13.

¹³ *The Lenten Triodion*, μτφρ. Mother Mary & Αρχιμανδρίτης Kallistos Ware, Faber & Faber, London and Boston, MA, 1978. Επίσης, *The Lenten Triodion Supplement*, μτφρ. Mother Mary & Αρχιμανδρίτης Kallistos Ware, St Tikhon's Monastery Press, 2009.

¹⁴ *The Festal Menaion*, μτφρ. Mother Mary & Αρχιμανδρίτης Kallistos Ware, Faber & Faber, London, 1969.

¹⁵ *The Philokalia*. The Complete text compiled by St Nikodimos of the Holy Mountain and St Makarios of Corinth, μτφρ. – επιμ. G. E. H. Palmer, Philip Sherrard, & Kallistos Ware, Faber & Faber, London, vol. I, 1979; vol. II, 1981; vol. III, 1984; vol. IV, 1995. Είχε προηγηθεί, το 1951, η δημοσίευση μιας δίτομης ανθολογίας της *Φιλοκαλίας* στα αγγλικά, από τον γνωστό βρετανικό εκδοτικό οίκο Faber & Faber, σε μετάφραση E. Kadloubovsky και G. E. H. Palmer. Βλ.

Ο Κάλλιστος Ware με το φωτισμένο λόγο του, τη στιβαρή θεολογική του παιδεία, τον γοητευτικό τρόπο διδασκαλίας και τη μοναδική προσωπική σχέση που διατηρούσε με τους φοιτητές του, κατάφερε να καταστήσει την Οξφόρδη κέντρο σπουδών για την ορθόδοξη και την πατερική παράδοση. Κοντά του όλα αυτά τα χρόνια έχουν φοιτήσει σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο και έχουν εκπονήσει τα διδακτορικά τους πολλοί επιφανείς θεολόγοι, ορθόδοξοι και ετερόδοξοι, από διάφορα μέρη του κόσμου, που σήμερα διακρίνονται είτε στον ακαδημαϊκό στίβο είτε στην εκκλησιαστική διακονία. Δεν θα υποκύψω όμως στον πειρασμό να ονοματίσω κάποιους από αυτούς, γιατί είναι σίγουρο πως θα παραλείψω αρκετούς!

Το 1982 ο Κάλλιστος Ware εξελέγη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Επίσκοπος Διοκλείας και ορίστηκε βοηθός επίσκοπος του Ελληνορθόδοξου Αρχιεπισκόπου Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας. Ήταν ο πρώτος Άγγλος που χειροτονούνταν Επίσκοπος της Ορθόδοξης Εκκλησίας μετά το Σχίσμα του 1054! Όπως σημείωνε ο ίδιος στον χειροτονητήριο λόγο του την ημέρα της Πεντηκοστής, υπογραμμίζοντας την ιδιαίτερη σημασία αυτού του γεγονότος για την καθόλου Ορθοδοξία,

εξ όσων γνωρίζω, αυτή είναι η πρώτη φορά μετά τη διαίρεση μεταξύ της ελληνικής Ανατολής και της λατινικής Δύσης, που κάποιος που γεννήθηκε στη Βρετανία χειροτονείται ορθόδοξος επίσκοπος. ... Μήπως αυτό αποτελεί ένα μικρό αλλά χαρακτηριστικό «σημείο» για το μέλλον της Ορθοδοξίας στη Βρετανία; [Η Αρχιεπισκοπή Θυατείρων] παραμένει πιστή στην ελληνική κληρονομιά της ... και συνάμα η Ορθοδοξία παύει να είναι μία Εκκλησία ξένων ή προσωρινών επισκεπτών, γινόμενη τοπική Εκκλησία, εμβαθύνοντας τις ρίζες της στο στέρεο έδαφος αυτής της γης.¹⁶

Χρήστου Γιανναρά, *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*, Δόμος, Αθήνα, 1992, σ. 195. Όπως σημειώνει ο Γιανναράς (στο ίδιο, σ. 195, υποσ. 12), «οι επιφυλάξεις του εκδότη για τη δημοσίευση ενός τόσο “εξειδικευμένου” έργου υπερνικούνται με την επιμονή του εκδοτικού συμβούλου και νομπελίστα ποιητή T. S. Eliot. Τελικά το έργο γνωρίζει μια εξαιρετική κυκλοφοριακή επιτυχία, με οκτώ επανεκτυπώσεις μέσα σε δέκα χρόνια».

¹⁶ Βλ. το σχετικό χρονικό στο Sergei Hackel, «Archdiocese of Thyateira and Great Britain», *Sobornost*, 4.2 (1982), σ. 224. Πρβλ. Dimitrios Filippou Salapatias,

Το 2007, λόγω της πολυσχιδούς εκκλησιαστικής, ποιμαντικής και θεολογικής του προσφοράς, η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανύψωσε στο πρόσωπό του την πάλοι ποτέ διαλάμψασα επισκοπή Διοκλείας σε μητρόπλη και τον ίδιο σε Μητροπολίτη. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι προηγουμένως είχε χειροτονηθεί διάκονος και πρεσβύτερος (1965) στην ίδια Αρχιεπισκοπή και καρεί μοναχός στην Ιερά Μονή του Ευαγγελιστού Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο (1966).

Η πορεία, όμως, του τιμώμενου σήμερα ιεράρχη προς την Ορθοδοξία και εντός αυτής έχει μακρά προΐστορία και ιστορία. Αγγλικανός ο ίδιος, προέρχεται από μια οικογένεια με βαθιά πίστη που τον γαλουχεί με τις αξίες και τις αρχές της Αγγλικανικής Εκκλησίας. Έπειτα από εσωτερικές ζυμώσεις και αναζητήσεις ασχολήθηκε με τη φιλοσοφία και την κλασική παιδεία. Όμως το 1952 συμβαίνει ένα αναπάντεχο γεγονός που θα αλλάξει για πάντα τη ζωή του! Ενώ είναι έφηβος 17-18 ετών, κάνοντας τον απογευματινό του περίπατο σε ένα πάρκο του Λονδίνου, η περιέργεια για ένα αχνό φως (ή η Θεία Πρόνοια) τον προτρέπει να μπει και να δει τι συμβαίνει σε έναν περίεργο ναό που πρώτη φορά βλέπει μπροστά του. Και μπαίνοντας τον συνεπαίρνει η κατανυκτική ατμόσφαιρα, το φως των κεριών και οι μελωδίες. Είναι ο εσπερινός σε ένα μικρό Ρωσικό Ορθόδοξο ναό σε ένα πάρκο του Λονδίνου, που γίνεται το έναυσμα να γνωριστεί με την Ανατολική Εκκλησία και μετά από έξι χρόνια, το 1958, να μεταστραφεί στην Ορθοδοξία. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει για την εμπειρία της μεταστροφής του:

Μόλις μπήκα στον Αγιο Φίλιππο –έτσι λεγόταν η εκκλησία–, στην αρχή νόμισα πως ήταν εντελώς άδεια. ...

Κατόπιν αντιλήφθηκα πως η εκκλησία δεν ήταν εντελώς άδεια. Σκορπισμένοι στο κεντρικό και στα πλάγια κλίτη βρισκονταν μερικοί πιστοί, οι περισσότεροι ηλικιωμένοι. Στους τοίχους υπήρχαν εικόνες, με τα καντήλια να τρεμοφέγγουν μπροστά τους, και στην ανατολική άκρη μπροστά στο τέμπλο έκαιγαν κεριά. Κάπου, χωρίς να φαίνεται, έψελνε ένας χορός. Σε λίγο ένας διάκονος βγήκε από το ιερό και προχώρησε γύρω στην εκκλησία θυμιάζοντας τις εικόνες και τους ανθρώπους. Πρόσεξα πως τα χρυσοϋφαντα άμφιά του ήταν παλιά και λίγο σχισμένα.

Η αρχική μου εντύπωση του άδειου, αίφνης αντικαταστάθηκε από μια συντριπτική αίσθηση παρουσίας. Αισθανόμουν πως η εκκλησία, όχι μόνο δεν ήταν άδεια, αλλά αντίθετα ήταν γεμάτη από αναρίθμητους αόρατους πιστούς, που με περιέβαλλαν απ' όλες τις πλευρές. Διαισθητικά συνειδητοποίησα πως εμείς, το ορατό εκκλησίασμα, ήμασταν μέρος ενός πολύ ευρύτερου συνόλου, και πως καθώς προσευχόμασταν, επιδιδόμασταν σε μια πράξη που μας ξεπερνούσε κατά πολύ, σε μια αδιαίρετη, οικουμενική γιορτή που ένωνε τον χρόνο με την αιωνιότητα, τα κάτω πράγματα με τα άνω.

Χρόνια αργότερα, με μια παράξενη όσο και συγκλονιστική αναγνώριση, διάβασα κατά τύχη την ιστορία της μεταστροφής του Αγίου Βλαδιμήρου, που καταγράφεται στο *Πρώτο Ρωσικό Χρονικό*. Επιστρέφοντας στο Κίεβο, οι Ρώσοι απεσταλμένοι μίλησαν στον πρίγκιπα για τη θεία Λειτουργία που είχαν παρακολουθήσει στην Κωνσταντινούπολη. «Δεν ξέραμε αν ήμαστε στον ουρανό ή στη γη», είπαν. «Πάνω στη γη δεν υπάρχει τέτοια λαμπρότητα και τέτοια ομορφιά, και δεν έχουμε λόγια να τις περιγράψουμε. Το μόνο που ξέρουμε είναι πως ο Θεός κατοικεί εκεί ανάμεσα στους ανθρώπους ... Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε αυτή την ομορφιά». Αναπήδησα έκπληκτος διαβάζοντας αυτές τις φράσεις, γιατί αυτή ακριβώς ήταν η εμπειρία μου από τον ρωσικό εσπερινό στον ναό του Αγίου Φιλίππου, στην οδό Buckingham Palace. Το εξωτερικό σκηνικό δεν είχε τη λαμπρότητα του βυζαντινού δέκατου αιώνα, αλλά σαν τους απεσταλμένους του Αγίου Βλαδιμήρου είχα συναντήσει κι εγώ «τον ουρανό πάνω στη γη». Είχα κι εγώ αισθανθεί την αμεσότητα της ουράνιας Λειτουργίας, την εγγύτητα των αγγέλων και των αγίων, την άκτιστη ομορφιά της Βασιλείας του Θεού. ...

Τα πάντα στην ακολουθία του εσπερινού ήταν στα σλαβονικά, και δεν είχα καταλάβει ούτε λέξη. Ωστόσο, μόλις έφυγα από την εκκλησία, είπα στον εαυτό μου με πεποίθηση: *Εδώ είναι που ανήκω. Ήρθα στο σπίτι μου.*¹⁷

Αν τα σλαβονικά ήταν απροσπέλαστα στην αρχή της πορείας του προς την Ορθοδοξία, ο Ware ως γνώστης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και φιλοσοφίας δεν θα δυσκολευτεί να κατανοήσει τη γλώσσα των ελληνικών εκκλησιαστικών κειμένων, καθώς επηρεασμένος από ό,τι του αποκαλύφθηκε, αρχίζει να μελετά την Ορθοδοξία στις διάφορες

¹⁷ Κάλλιστου Ware, *Η εντός ημών Βασιλεία*, 4^η έκδοση, Ακρίτας, Αθήνα, 2006, σσ. 13-16.

εκφράσεις της, ενώ μετά από έξι χρόνια προετοιμασίας γίνεται δεκτός με χρίσμα ως μέλος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βετανίας (Οικουμενικό Πατριαρχείο) τη διακαινήσιμο εβδομάδα του 1958.

Πέντε χρόνια αργότερα, το 1963, και ενόσω είναι ακόμη λαϊκός, δημοσιεύεται το πρώτο του βιβλίο, *The Orthodox Church*, στο οποίο αναφερθήκαμε ήδη και το οποίο γνώρισε τεράστια εκδοτική επιτυχία, πολλαπλές εκδόσεις και μεταφράσεις, αποτελώντας για δεκάδες χιλιάδες αναγνώστες ανά τον κόσμο την καλύτερη εισαγωγή στην Ορθόδοξη θεολογία, ιστορία και παράδοση.¹⁸ Το 1964 ο Ware δημοσιεύει την ιστορική μελέτη του *Eustratios Argenti: A Study of the Greek Church under Turkish Rule*.¹⁹ Ένα έργο σημαντικό που μέσα από τη μελέτη της περίπτωσης του Ευστράτιου Αργέντη, ενός Έλληνα διανοούμενου του 18^{ου} αιώνα (θεολόγου, ιατρού και λογίου) και των αντιλατινικών θέσεων που αυτός έλαβε σε κρίσιμα θεολογικά ζητήματα (Βάπτισμα, Ευχαριστία, Καθαρτήριο, Παπικός θεσμός, κλ.π.), αφενός έκανε φανερό πως τα 400 χρόνια Τουρκοκρατίας επηρέασαν –καλώς ή κακώς– τον τρόπο του θεολογείν στον ελληνικό χώρο καθώς και τη σχέση της Ορθοδοξίας με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και τους Λατίνους και αφετέρου επέμεινε στο γεγονός ότι αν δεν ληφθεί υπόψη το πώς οι Έλληνες αισθάνθηκαν υπό την τουρκική κυριαρχία και ο τρόπος που η θεολογία τους αναπτύχθηκε μεταξύ του 1453 και του 1821, είναι αδύνατο να κατανοήσουμε την παρούσα κατάσταση της Ελληνικής Ορθοδοξίας.²⁰

¹⁸ Timothy Ware, *The Orthodox Church*, Penguin Books, 1963. Όπως σημειώνεται στο εξώφυλλο της χαρτόδετης επανέκδοσης του 1987 αυτής της ευρείας κυκλοφορίας έκδοσης σχετικά με το περιεχόμενό της: «A clear, detailed introduction to the Orthodox Church written for the non-Orthodox as well as for Orthodox Christians who wish to know more about their own tradition».

¹⁹ Clarendon Press, Oxford, 1964.

²⁰ Βλ. την βιβλιοπαρουσίαση του π. Αλέξανδρου Schmemmann στο *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, 9.2 (1965), σ. 100. Παρά τα αντιλατινικά αισθήματα του Αργέντη, ο Ware αποφεύγει να δει τις σχέσεις Ανατολής – Δύσης ως σχέσεις δι-αρκούς αντιπαράθεσης, σύγκρουσης και διαίρεσης, επισημαίνοντας ότι η ακριβής ιστορική εικόνα φαίνεται να είναι αρκετά πιο περίπλοκη και πλούσια. Πρβλ. και το άρθρο του «Scholasticism and Orthodoxy: Theological Method as a Factor in the Schism», *Eastern Churches Review*, 5.1 (1973), σσ. 16-27, στο οποίο

Όμως ο νεαρός τότε Timothy Ware δεν ήθελε απλώς να περιγράψει τι σημαίνει Ορθοδοξία αλλά να μάθει καλύτερα για την Ορθοδοξία, γι' αυτό και δεν αρκέστηκε απλώς στη λονδρέζικη εμπειρία του από τη ρωσική και ελληνική Ορθοδοξία, αλλά ταξίδεψε σε πολλές ορθόδοξες χώρες και κυρίως στην Πάτμο, το Άγιον Όρος και τα Ιεροσόλυμα, αποκτώντας έτσι πανορθόδοξη εμπειρία και οπτική. Οι εμπειρίες του αυτές, καθώς και η εν γένει υπερεθνική και οικουμενική εκ μέρους του κατανόηση της Ορθοδοξίας, θα του επιτρέψουν να προΐσταται εδώ και δεκαετίες της ορθόδοξης κοινότητας της Αγίας Τριάδος στην Οξφόρδη, συνενώνοντας με τρόπο θαυμαστό τους πολυδιασπασμένους εθνικά ορθόδοξους πιστούς.

Σημαντικός είναι επίσης ο κατάλογος με τις ακαδημαϊκές, εκκλησιαστικές και οικουμενικές θέσεις ευθύνης που ο Σεβασμιώτατος Διοκλείας Κάλλιστος Ware κατά καιρούς ανέλαβε. Απαριθμώ, χωρίς να εξαντλώ:

Υπεύθυνος του Κέντρου Ορθοδόξου Πνευματικότητας «Η Αγία Θεοσέβεια»

Υπεύθυνος του συνδέσμου «Οι φίλοι της Ορθοδοξίας» (Friends of Orthodoxy) στην Ιονα (Σκωτία)

Υπεύθυνος του Συλλόγου «Οι φίλοι του Αγίου Όρους» (Friends of Mount Athos) της Μ. Βρετανίας

Μέλος και Συμπρόεδρος της Μεικτής Διεθνούς Επιτροπής του επίσημου Θεολογικού Διαλόγου της Ορθόδοξης με την Αγγλικανική Εκκλησία

Συμπρόεδρος στην Προπαρασκευαστική Επιτροπή για το Θεολογικό Διάλογο μεταξύ Ορθοδόξων και Μεθοδιστών

Μέλος της Μεικτής Διεθνούς Επιτροπής του επίσημου Θεολογικού Διαλόγου της Ορθόδοξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία

Πρόεδρος και Αντιπρόεδρος των οικουμενικών ενώσεων «Blessed Virgin Mary» και «St. Alban and St. Sergius»

Πρόεδρος του Δ.Σ. της Θεολογικής Σχολής της Οξφόρδης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών του Καίμπριτζ

φαίνεται να διατυπώνει επιφυλάξεις για το απλουστευτικό σχήμα «Ανατολή versus Δύση».

Συνεκδότης του θεολογικού περιοδικού *Sobornost* και παλιότερα μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Eastern Churches Review*

Μέλος της Εκδοτικής Επιτροπής (από κοινού με τον Χρήστο Γιανναρά και τον Κώστα Καρρά) της αγγλόφωνης σειράς «Contemporary Greek Theologians», μέσω της οποίας έγινε γνωστό στο διεθνές αναγνωστικό κοινό το σημαντικό έργο σύγχρονων Ελλήνων θεολόγων²¹

Κεντρικός ομιλητής για πολλά χρόνια στα συνέδρια και τις εκδηλώσεις του «Συνδέσμου», της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ορθοδόξων Νέων

Δεν είναι ούτε εύκολο ούτε απλό να συνοψίσει κανείς σε λίγα λεπτά το εκτεταμένο και πολυσχιδές θεολογικό και εκκλησιαστικό έργο του Μητροπολίτη Διοκλείας, και μάλιστα ενώπιον διακεκριμένων συναδέλφων που είτε υπήρξαν μαθητές του τιμώμενου ιεράρχη είτε συνέγραψαν ειδικές εργασίες για το έργο του. Γι' αυτό και προτιμούμε να αναδείξουμε στον ακαδημαϊκό μας έπαινο ορισμένα μόνο από τα θέματα με τα οποία καταπιάστηκε, αρκούμενοι για τα υπόλοιπα σε σποραδικές μόνο αναφορές.

1) Η διακονία της πανορθόδοξης ενότητας και η υπέρβαση του πνεύματος του εθνικισμού που τόσο ταλαιπωρεί τους τελευταίους αιώνες την Ορθόδοξία και ακυρώνει την μαρτυρία της στη Δύση. Όπως

²¹ Στο πλαίσιο της σειράς αυτής δημοσιεύθηκαν σε αγγλική μετάφραση πέντε έργα, μερικά από τα οποία γνώρισαν ιδιαίτερη επιτυχία: Archimandrite Vasileios of Stavronikita [Gontikakis], *Hymn of Entry: Liturgy and Life in the Orthodox Church*, μτφρ. Elizabeth Briere, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1984· Georgios I. Mantzaridis, *The Deification of Man*, μτφρ. Liadain Sherrard, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1984· Christos Yannaras, *The Freedom of Morality*, μτφρ. Elizabeth Briere, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1984· John D. Zizioulas, *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1985· Panayiotis Nellas, *Deification in Christ: Orthodox Perspectives on the Nature of the Human Person*, μτφρ. Norman Russel, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1987.

σημειώνει πολύ χαρακτηριστικά ο Σεβασμιώτατος στο κλασικό πια έργο του *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*,

Λόγω της τόσο στενής σχέσης Εκκλησίας και Έθνους, συχνά οι Ορθόδοξοι Σλάβοι έκαναν σύγχυση μεταξύ των δύο και έσπρωξαν την Εκκλησία στην εξυπηρέτηση στόχων εθνικής πολιτικής. Μερικές φορές έτειναν να θεωρούν τη πίστη τους καταρχάς ως Σερβική, Ρωσική ή Βουλγαρική, και ξεχνούσαν πως αυτή είναι κατεξοχήν Ορθόδοξη και καθολική. Ο πειρασμός αυτός δεν άφησε ανέγγιχτους και τους Έλληνες. Ο εθνικισμός έχει γίνει η συμφορά της Ορθοδοξίας τους τελευταίους δέκα αιώνες ... Οι Έλληνες, έχοντας οργανώσει την πολιτική και κοινωνική τους ζωή εντελώς γύρω από την Εκκλησία (ενν. με το σύστημα των μιλλετίων κατά την Τουρκοκρατία), έφτασαν στο σημείο να μην μπορούν να ξεχωρίσουν την Εκκλησία από το Έθνος. Η Ορθόδοξη πίστη, που είναι οικουμενική, δεν περιορίζεται σε κανένα λαό, γλώσσα και πολιτισμό. Για τους Έλληνες όμως της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, «Ελληνισμός» και Ορθοδοξία συνδιαπλέχτηκαν πάρα πολύ, πολύ περισσότερο από ό,τι συνέβη στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οι συνέπειες αυτής της σύγχυσης συνεχίζονται μέχρι σήμερα». ²²

Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος, παραμένοντας πιστός στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στις θεμελιώδεις αρχές της ευχαριστιακής εκκλησιολογίας, ενσάρκωσε με την ιερατική και την επισκοπική του διακονία το όραμα της πανορθόδοξης ενότητας που υπερβαίνει τους εθνικούς και φυλετικούς διαχωρισμούς και ανταγωνισμούς κάνοντας πράξη αυτό που υποστήριζε σε πλείστα όσα θεολογικά του κείμενα, ότι δηλαδή,

Σεβόμενοι την εθνική ταυτότητα, οφείλουμε να μην ξεχνούμε πως η Εκκλησία στη βαθύτερη ουσία της είναι Μία και Καθολική. Το βασικό στοιχείο στη δομή της Εκκλησίας επί της γης δεν είναι το Έθνος, αλλά η τοπική σύναξη, η συγκέντρωση γύρω από τον επίσκοπο κάθε Κυριακή για την τέλεση της θείας Ευχαριστίας. Και η ευχαριστιακή αυτή σύναξη οφείλει να ενώνει όλους τους χριστιανούς σ' ένα δεδομένο τόπο, ανεξάρτητα από την εθνική τους καταγωγή. Κατά τους Αγίους κανόνες ο επίσκοπος έχει το βάρος όχι μιας εθνικής ομάδας, αλλά μιας ορισμένης περιοχής, Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή κοινότητα δεν έχει οργανωθεί σε εθνική βάση, αλλά σε βάση τοπική. Επομένως, η

²² Κάλλιστος Ware, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, ό.π., σσ. 130, 149.

εθνική διάσταση οφείλει να υπηρετήσει την Εκκλησία και όχι να την υποδουλώσει.²³

Η προτεραιότητα της αρχής της τοπικής Εκκλησίας έναντι του εθνικού κριτηρίου, του ευχαριστιακού σώματος έναντι της φυλετικής ή εθνικής κοινότητας, αποτελεί συνεχές μέλημα της θεολογικής και εκκλησιαστικής διακονίας του Μητροπολίτη Διοκλείας, ιδιαίτερα μάλιστα σε συνθήκες διεθνοποίησης και παγκοσμιοποίησης, όπως σαφώς τούτο συνάγεται και από το παρακάτω απόσπασμα:

Η ενορία, το τοπικό ευχαριστιακό κέντρο, κατέχει μια σπουδαιότητα στη σύγχρονη Ορθοδοξία τέτοια που δεν κατείχε για πολλούς αιώνες. Στο παρελθόν, για όλους σχεδόν τους Ορθόδοξους, η Εκκλησία ήταν ταυτισμένη με το έθνος και το κράτος. Εθνική συνείδηση, μαζί με ηθική σε πολλές περιπτώσεις και οικονομική υποστήριξη από την πολιτική κυβέρνηση, βοηθούσαν την Εκκλησία στην ενίσχυση της ιεραποστολής της. Τώρα πια αυτό συμβαίνει ολοένα και λιγότερο. Τα εθνικά σύνορα έχουν κλονισθεί σε μεγάλο βαθμό στη Δύση. Ακόμη και μέσα στις παραδοσιακές Ορθόδοξες χώρες, η ανάπτυξη του αντικληρικαλισμού σημαίνει ότι Εκκλησία και έθνος δεν μπορούν πια εμφανώς να ταυτίζονται. Σχεδόν παντού ο ενοριακός ιερέας δεν μπορεί πια να στηρίζεται για τη δουλειά του στον τοπικό δάσκαλο και αστυνομικό. Σε μερικούς αυτή η εξασθένηση των εθνικών δεσμών και η μετατόπιση της κρατικής υποστήριξης μπορεί να φανεί αποδυνάμωση· άλλοι προτιμούν να τη θεωρούν σα μια θεόσταλτη απελευθέρωση. Αυτό που σίγουρα σημαίνει είναι ότι δεχόμαστε την πρόκληση να δούμε πια την Εκκλησία πρωταρχικά όχι κάτω από εθνικούς όρους, αλλά σαν ένα ευχαριστηριακό οργανισμό: όχι σαν προστάτη πολιτιστικών αξιών, αλλά σαν ένα χώρο όπου το ψωμί και το κρασί γίνονται Σώμα και Αίμα Χριστού. Η εθνική μας κληρονομιά, αν και πολύτιμη, είναι ωστόσο δευτερεύουσα· πρώτη έρχεται η καθολικότητα της Εκκλησίας. Μια λοιπόν και η Θεία Ευχαριστία μπορεί να τελεσθεί μόνο τοπικά, σε ιδιαίτερους χώρους, αυτό έχει σαν αποτέλεσμα μια ανανεωμένη αίσθηση της ζωτικής σημασίας της ενορίας.²⁴

²³ Κάλλιστος Ware, «Η ενότητα των Ορθοδόξων», μτφρ. Άννας Αρβανίτη, Σύναξη 7, 1983, σ. 54.

²⁴ Κάλλιστος Ware, *Ενότητα και Μαρτυρία*, μτφρ. Νατάσας Σανίκα, Κοινότητα Φοιτητών, [Αθήνα], 1985, σσ. 21-22.

Αλλά και πιο πρόσφατα, και μάλιστα από το βήμα της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου την άνοιξη του 2012, με την ευκαιρία του διεθνούς συνεδρίου με θέμα «Εκκλησιολογία και εθνικισμός στη μεταμοντέρνα εποχή» στο οποίο παρουσίασε την εναρκτήρια πανηγυρική κεντρική ομιλία, θα πραγματευθεί το ακανθώδες ζήτημα της σχέσης καθολικότητας και εθνότητας ή καλύτερα τη σημασία της σύνθεσης μεταξύ εθνότητας και καθολικότητας. Χωρίς να απαξιώνει την εθνότητα, θα υπενθυμίσει το όραμα καθολικότητας και την ευχαριστιακή ταυτότητα της Εκκλησίας, όπου υπερβαίνονται όλα τα είδη διαιρέσεων, ενώ θα σημειώσει για άλλη μια φορά ότι το κριτήριο οργάνωσης και συγκρότησης της Εκκλησίας ιστορικά δεν ήταν η εθνότητα, αλλά ο γεωγραφικός παράγοντας. Αναφερόμενος δε στον τρόπο που η έννοια «έθνος» χρησιμοποιείται στην Αγία Γραφή, θα επιμείνει στο ότι η εθνότητα αποτελεί όντως το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κάθε τοπική Εκκλησία υπάρχει, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζει και την ταυτότητα της Εκκλησίας, η οποία είναι «Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική» και όχι εθνική Εκκλησία.²⁵

2) Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος ισορροπεί θαυμαστά ανάμεσα στην ελληνική και τη ρωσική ευαισθησία, όπως αυτό διαφαίνεται και από τις λεπτομέρειες της μεταστροφής του στην Ορθοδοξία: ενώ η πρώτη επαφή γίνεται στο κλίμα της ρωσικής Ορθοδοξίας και μάλιστα στην Υπερório Ρωσική Εκκλησία, θα επιλέξει τελικά το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Αρχιεπισκοπή του στη Μεγάλη Βρετανία για την ένταξή του στην Ορθόδοξη Εκκλησία, χωρίς ποτέ να αρνηθεί την οφειλή του στη ρωσική παράδοση και πνευματικότητα. Όπως συνάγεται από τα γραπτά του και την όλη θεολογική, εκκλησιαστική και πνευματική του πορεία, θα αισθάνεται πάντα το ίδιο άνετα στο περιβάλλον τόσο της

²⁵ Kallistos Ware, «“Neither Jew nor Greek”: Catholicity and Ethnicity», *St. Vladimir’s Seminary Quarterly*, 57.3-4 (1993), σσ. 235-246. Για την εθνική και δικαιοδοσιακή πολυδιάσπαση της Ορθοδοξίας, καθώς και τη φαινομενική της αδυναμία εξαιτίας αυτής της πολυδιάσπασης, βλ. το αυτοβιογραφικό του κείμενο, «Το ταξίδι μου στην Ορθόδοξη Εκκλησία: Περίεργο, αλλά προσφιλές», *Η εντός ημών Βασιλεία*, σσ. 41-44, 46, 48.

ελληνικής όσο και της ρωσικής Ορθοδοξίας.²⁶ Περαιτέρω ο Μητροπολίτης Κάλλιστος συνθέτει δημιουργικά το ρεύμα της νεο-πατερικής σύνθεσης με το ρεύμα της ρωσικής θεολογίας και τη ρωσική θρησκευτική αναγέννηση, χωρίς να εγκλωβίζεται ή να παγιδεύεται σε κανένα από τα δύο αυτά ρεύματα. Αξιοποιεί τόσο τη θεολογία του Φλωρόφσκυ, του Λόσκυ, του Ρωμανίδη και του Ζηζιούλα όσο και του Μπουλγκάκωφ, του Φλωρένσκυ και του Φιόντορωφ, κάνοντας πράξη την ενότητα μέσα στην ποικιλία και τη διαφορά.²⁷ Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος μοιάζει να υλοποιεί στην πράξη αυτό που ευχόταν στην παρέμβασή της η οικουμενική παρατηρήτρια Ivana Noble στο συνέδριο του 2012 του Ινστιτούτου του Αγίου Σεργίου στο Παρίσι για την Μέλλουσα Πανορόδοξη Σύνοδο, την υπέρβαση δηλ. αφενός του πολλαπλασιασμού των εκκλησιαστικών δικαιοδοσιών στην ορθόδοξη διασπορά και αφετέρου τον αναγκάιο και θεμιτό θεολογικό πλουραλισμό.²⁸

²⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. και πάλι το αυτοβιογραφικό του κείμενο, «Το ταξίδι μου στην Ορθόδοξη Εκκλησία ...», όπ.π., σσ. 13-49.

²⁷ Βλ. τη συμβολή του Νικόλαου Ασπρούλη («Ο Μητροπολίτης Κάλλιστος Ware μεταξύ Νεο-πατερικής σύνθεσης και Ρωσικής θρησκευτικής αναγέννησης») στον παρόντα τόμο. Πρβλ. Brandon Gallaher, «Μια επανεξέταση της Νεοπατερικής σύνθεσης; Ορθόδοξη ταυτότητα και πολεμική στον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ και το μέλλον της Ορθόδοξης θεολογίας», μτφρ. Α. Ψωμά, Ε. Μπαρτζή & Ν. Ασπρούλη, *Θεολογία* 84.1 (2013), σσ. 25-92 ειδικά σσ. 90-92. Πρβλ. επίσης τα όσα ο ίδιος ο Kallistos Ware σημειώνει σχετικά: «Orthodox Theology Today: Trends and Tasks», *Journal for the Study of the Christian Church*, 12.2 (2012) σ. 114. Βλ. και την ομιλία του τιμώμενου ιεράρχη με αφορμή την αναγόρευσή του ως επίτιμου Διδάκτορα του Θεολογικού Σεμιναρίου του Αγίου Βλαδίμηρου στη Νέα Υόρκη (ΗΠΑ) με τίτλο «The Present and Future of Orthodox Theology». Θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έχει προσεχθεί και αξιοποιηθεί όσο θα άξιζε η συμβολή του πρώιμου έργου του π. Ιωάννη Ρωμανίδη και της ευχαριστιακής εκκλησιολογίας που απορρέει από αυτό (όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στη μελέτη John S. Romanides, «The Ecclesiology of St. Ignatius of Antioch», *The Greek Orthodox Theological Review*, 7 [1961-62], σσ. 53-77) στην πορεία και μεταστροφή του Κάλλιστου Ware προς την Ορθοδοξία. Ο ύστερος Ρωμανίδης δεν φαίνεται να ενδιαφέρει ή να απασχολεί τον τιμώμενο ιεράρχη. Βλ. και πάλι «Το ταξίδι μου στην Ορθόδοξη Εκκλησία ...», όπ.π., σσ. 36-38.

²⁸ Ivana Noble, «Το μέλλον της ορθόδοξης “διασποράς” υπό το πρίσμα μιας παρατηρήτριας», στον συλλογικό τόμο: P. De Mey & Μ. Σταύρου (επιμ.), *Καιρός*

3) Ο τιμώμενος ιεράρχης αντιπροσωπεύει με τρόπο μοναδικό τον θεολόγο που δεν κατέχει αλλά αναζητεί την αλήθεια, παραμένοντας ανοιχτός και δεκτικός στην ανακαινιστική πνοή του Πνεύματος και σε πιθανές, και δύσκολες πολλές φορές, αναθεωρήσεις και επανατοποθετήσεις. Είναι ο επίσκοπος και θεολόγος που δεν διστάζει να γυμνωθεί και να αποκαλυφθεί θεολογικά, ακόμη και σε επώδυνα για την ορθόδοξη παράδοση θέματα, όπως το θέμα της χειροτονίας των γυναικών²⁹ ή πιο πρόσφατα το δύσκολο θέμα της ομοφυλοφιλίας το οποίο προσέγγισε με πολλή προσοχή και ευαισθησία, ενθαρρύνοντας περαιτέρω τους Ορθόδοξους να ξανδούμε την απορριπτική και καταδικαστική άποψή μας επί του θέματος ή τέλος πάντων να το αφήσουμε ανοιχτό στη θεολογική διερώτηση και την πομαντική ευαισθησία.³⁰ Ως δείγμα της δε-

συνεσταλμένος το λοιπόν ... Η μέλλουσα Πανορθόδοξη Σύνοδος. Ζητήματα, διλήμματα, προοπτικές, μτφρ. Καίτης Χιωτέλλη, Ζωής Πλιάκου & Βασίλη Αργυριάδης, Εν πλώ, Αθήνα, 2015, σσ. 273-302.

²⁹ Kallistos Ware, «Man, Woman and the Priesthood of Christ», στο συλλογικό τόμο Thomas Hopko (επιμ.), *Women and the Priesthood*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1999, σσ. 5-53. Αναδημοσίευση στο Elisabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, WCC Publications, Geneva, 2000, σσ. 49-96. Το σημαντικό αυτό κείμενο του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware παραμένει δυστυχώς αμετάφραστο στα ελληνικά.

³⁰ Αρχικά ο Μητροπολίτης Κάλλιστος εκφράστηκε για το δύσκολο αυτό ζήτημα στο πλαίσιο του Θεολογικού Διαλόγου της Ορθόδοξης και της Αγγλικανικής Εκκλησίας ή απαντώντας σε ερωτήσεις που του υποβάλλονταν με την ευκαιρία συνεντεύξεων για διάφορα εκκλησιαστικά ή θεολογικά ζητήματα (βλ. ενδεικτικά τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις: <https://www.virtueonline.org/lambeth-interview-most-rev-kallistos-ware-archbishop-gt-britain/>; <http://otelders.org/postmodern-orthodoxy/bishop-kallistos-postmodern-issues-facing-orthodox-christian/>; <https://ryanphunter.wordpress.com/2012/05/15/metropolitan-kallistos-on-womens-ordination-homosexual-orientation-and-same-sex-unions/>; cf. <http://deiprofundis.org/2012/06/gender-ordination-and-same-sex-relationships-unavoidable-association/>) (ημέρα τελευταίας προσπέλασης 10.10.2018). Πιο πρόσφατα, μετά την τελετή υποδοχής του Σεβ. Διοκλείας ως Εταίρου της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών, ο τιμηθείς ιεράρχης δημοσίευσε με τη μορφή προλογικού, βαρυσήμαντο κείμενο στο οποίο θέτει καίρια ερωτήματα αναφορικά με τις έως τώρα αυτονότητες αρνητικές

κτικότητας, ταπεινότητας και θεολογικής ετοιμότητας του τιμώμενου ιεράρχη, ας μου επιτραπεί να παραθέσω ένα μόνο απόσπασμα από το αναθεωρημένο κείμενο του Κάλλιστου Ware για το θέμα της χειροτονίας των γυναικών, προκειμένου να γίνει αντιληπτή η τόλμη και ειλικρίνεια του τιμώμενου σήμερα ιεράρχη για ζητήματα που δυσκολεύουν ιδιαίτερα και προκαλούν πολλές φορές μιαν αμυντική εκδοχή Ορθοδοξίας:

Σε ότι αφορά τώρα στο παρόν κείμενό μου, αυτό αποτελεί μια εκτεταμένη αναθεώρηση σε κάτι που είχα γράψει για πρώτη φορά το 1978.³¹ Από τότε οι απόψεις μου για το θέμα έχουν κατά πολύ αλλάξει. Το 1978, θεωρούσα την χειροτονία των γυναικών ως κάτι αδύνατο. Τώρα είμαι πολύ περισσότερο διστακτικός. Δεν έχω πειστεί καθόλου από πολλά από τα σημερινά επιχειρήματα που προβάλλονται υπέρ της χειροτονίας των γυναικών. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, πολλά από τα επιχειρήματα που προωθούνται από την άλλη πλευρά μου φαίνεται σήμερα πολύ λιγότερο πειστικά από ό,τι πριν από είκοσι χρόνια. Αυτό που θα ήθελα να πω είναι ότι εμείς οι Ορθόδοξοι πρέπει να θεωρούμε το ζήτημα ως ένα κατ' ουσίαν ανοιχτό ερώτημα. Δεν θα πρέπει να νομίζουμε ότι στον τομέα αυτόν τα πάντα έχουν διευκρινιστεί και οριστικά διατυπωθεί. Κάτι τέτοιο ισχύει τόσο για τους Ορθόδοξους όσο και για άλλους χριστιανούς.³²

Ίσως αυτή η θεολογική ετοιμότητα και ανοιχτότητα να μην είναι άσχετες με το πνεύμα της αυτοκριτικής και την αποφυγή της θεολογικής και πνευματικής αυτάρκειας που χαρακτηρίζει συνολικά το έργο του. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά στον Πρόλογο της ελληνικής έκδοσης του κλασικού πια έργου του *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*,

παραδοχές των Ορθοδόξων για το ζήτημα της ομοφυλοφυλίας. Βλ. Kallistos Ware, «Foreword», *The Wheel*, issue 13/14 (2018), σσ. 6-10.

³¹ Βλ. Kallistos Ware, «Man, Woman and the Priesthood of Christ», στο συλλογικό τόμο, Peter Moore (επιμ.), *Man, Woman, and Priesthood*, SPCK, London, 1978, σσ. 68-90· αναδημοσίευση με ελάχιστες τροποποιήσεις στον τόμο Thomas Hopko (επιμ.), *Women and the Priesthood*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1983, σσ. 9-37.

³² Kallistos Ware, «Man, Woman and the Priesthood of Christ», όπ.π., σ. 7. Αναδημοσίευση στο Elisabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware, *The Ordination of Women*, όπ.π., σ. 50.

Σε ο,τιδήποτε έχω γράψει σχετικά με την Ορθοδοξία, προσπάθησα πάντοτε να αποφύγω την αυταρέσκεια και τη θριαμβολογία. Πολύ συχνά, όταν εμείς οι Ορθόδοξοι μιλάμε στον σύγχρονο κόσμο, είμαστε ανίκανοι να εξασκήσουμε μια σωστή αυτοκριτική. Χωρίς να συμβιβάζουμε κατά κανένα τρόπο την αφοσίωσή μας στην Ορθόδοξη παράδοση, πρέπει να είμαστε πολύ πιο τίμιοι, απ' ό,τι συνήθως είμαστε, σχετικά με τις ανθρώπινες αποτυχίες μας, ως πρόσωπα και ως κοινότητα. Πιστοί στη διδασκαλία του Χριστού, πρέπει να παραδεχθούμε για τους εαυτούς μας, «ότι δούλοι αχρείοί εσμεν» (Λουκ. 17:10).³³

4) Ο Κάλλιστος Ware καθιστά επίκαιρη και «μεταφράσιμη» στη γλώσσα και τις κατηγορίες σκέψης του σύγχρονου δυτικού ανθρώπου την ασκητική και νηπτική παράδοση της χριστιανικής Ανατολής, συνεισφέροντας έτσι με τρόπο δημιουργικό το έργο των μεγάλων Πατέρων του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα που επιχείρησαν και επέτυχαν τη σύνθεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού. Η καταπληκτική εκδοτική επιτυχία του κλασικού πια βιβλίου του *Η Ορθόδοξη Εκκλησία* στη σειρά των Penguin Books³⁴ είναι ίσως πολύ χαρακτηριστική επ' αυτού του ζητήματος, δείχνοντας και τις δυνατότητες «μεταφρασιμότητας» που έχει η ορθόδοξη θεολογία (για να θυμηθούμε και τη σχετική ορολογία του Γερμανού φιλοσόφου Jürgen Habermas για το δημόσιο λόγο της θρησκείας³⁵) όχι μόνο στο πλαίσιο του οικουμενικού ή και διαθρησκειακού διαλόγου, αλλά και στην ευρύτερη συζήτηση για τη θέση της θρησκείας και ειδικότερα της Εκκλησίας και της θεολογίας στο δημόσιο χώρο και στο ευρύτερο πλαίσιο των σχέσεων χριστιανισμού και εκκοσμίκευσης.

5) Όπως ήδη ελέχθη, ο τιμώμενος σήμερα ιεράρχης είναι από αυτούς που με το συγγραφικό τους έργο, την πανεπιστημιακή διδασκαλία και την εκκλησιαστική διακονία συνετέλεσαν στην υπέρβαση του άγονου και πολεμικού ερμηνευτικού σχήματος «Ορθοδοξία versus Δύση», συμβάλλοντας έτσι σημαντικά στο να βγει η Ορθοδοξία από τον επαρ-

³³ Κάλλιστος Ware, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, όπ.π., σ. 12.

³⁴ Το βιβλίο πρωτοεκδόθηκε το 1963 και ξαναγράφηκε κατά το ένα τρίτο για να κυκλοφορήσει σε νέα έκδοση το 1993. Και οι δύο εκδόσεις γνώρισαν τεράστια εκδοτική επιτυχία και δεκάδες επανεκδόσεις.

³⁵ Jürgen Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης - Πίστη και γνώση*, μτφρ. Μαρίας Τοπάλη, επιμ. Γιώργος Ξηροπαΐδης, Scripta, Αθήνα, 2004.

χιακό απομονωτισμό και την ομολογιακή της περιχαράκωση, και να καταστεί ισότιμος συνομιλητής όχι μόνο στον οικουμενικό και διαχριστιανικό διάλογο, αλλά και στο σύγχρονο παγκόσμιο διαθρησκευτικό και πνευματικό διάλογο, καθώς και στο διάλογο των πολιτισμών.³⁶

6) Η σημερινή, όμως, τιμητική εκδήλωση έχει και μια ιδιαίτερη σημασία και συμβολισμό, λόγω των δεσμών που συν τω χρόνω αναπτύχθηκαν ανάμεσα στον τιμώμενο ιεράρχη και θεολόγο και την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου. Έτσι, τον Απρίλιο του 2004 ο Άγιος Διοκλείας εκφωνεί βαρυσήμαντη ομιλία από το βήμα της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών, με θέμα: «Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21^ο αιώνα». Στοιχούμενος προς την προφητική λειτουργία της θεολογίας αναδεικνύει με οξυδέρκεια και διεισδυτικότητα το ανθρωπολογικό ερώτημα, καθώς το βασικό επιχείρημα αυτής της ομιλίας συνοψίζεται στη θέση ότι ενώ τον 20ο αιώνα το πρωταρχικό πρόβλημα της θεολογίας ήταν το εκκλησιολογικό, το πρόβλημα της ταυτότητας και της φύσης της Εκκλησίας, τον 21ο αιώνα, υπό το κράτος των ταχύτατων και ραγδαίων εξελίξεων στο πεδίο της βιοτεχνολογίας, της γενετικής μηχανικής και της πληροφορικής, το πρόβλημα που κατεξοχήν θα απασχολήσει την ορθόδοξη θεολογία θα είναι το ανθρωπολογικό, στο βαθμό που το ενδιαφέρον θα μετατοπιστεί από το ερώτημα «Τι είναι η Εκκλησία;», στο ερώτημα «Τι είναι ο άνθρωπος;». Η ομιλία αυτή με πρόλογο του ομιλούντος, κυκλοφορεί με ιδιαίτερη επιτυχία στα ελληνικά, έχοντας ήδη πραγματοποιήσει πολλές εκδόσεις.³⁷ Το αγγλικό κείμενο της ομιλίας εγκαινίασε την εκδοτική σειρά «Doxa & Praxis: Exploring Orthodox Theology», μία εκδοτική προσπάθεια που φιλοδοξεί να προβάλει την ορθόδοξη θεολογία στον αγγλόφωνο κόσμο και ευρύτερα στο

³⁶ Βλ. τις συμβολές του καθηγητή Marcus Plested («Η συνάντηση της Ανατολής και της Δύσης στη ζωή και το έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware») και του Αγγλικανού Επισκόπου Jonathan Goodall («Μία σύντομη αποτίμηση της οικουμενικής αποστολής του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware») στον παρόντα τόμο.

³⁷ Κάλλιστος Ware, *Η Ορθόδοξη θεολογία στον 21^ο αιώνα*, μτφρ. Νίκου Ντόντου και Αναστασία Βασιλείαδου, πρόλογος Παντελής Καλαϊτζίδης, Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος – Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα, 2005.

διεθνές αναγνωστικό κοινό και που αποτελεί τον καρπό της γόνιμης και δημιουργικής συνεργασίας της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου και του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών.³⁸ Ο Σεβασμιώτατος Διοκλείας τίμησε και πάλι την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών τον Μάιο του 2012, αποδεχόμενος την πρόσκλησή της να είναι ο κεντρικός ομιλητής στο συνέδριο με θέμα «Εκκλησιολογία και Εθνικισμός στη Μεταμοντέρνα εποχή», ένα συνέδριο με αυτονόητη και προφανή τη θεολογική και ευρύτερα πολιτική επικαιρότητά του, που συνδιοργάνωσε η Ακαδημία του Βόλου σε συνεργασία με το δίκτυο συνεργαζόμενων ορθόδοξων ινστιτούτων που συντονίζει και που το 2012, εκτός από το Βόλο περιλάμβανε το Κέντρο Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Fordham (Νέα Υόρκη), την Έδρα Ορθόδοξης Θεολογίας του Πανεπιστημίου του Münster (Γερμανία), το Ρουμανικό Ινστιτούτο Διορθόδοξων, Διομολογιακών και Διαθρησκειακών Σπουδών (INTER, Cluj-Napoca), το Χριστιανικό Πολιτιστικό Κέντρο Βελιγραδίου (Σερβία), το Βιβλικό Θεολογικό Ινστιτούτο του Αγίου Ανδρέα (Μόσχα), την Ορθόδοξη Ακαδημία του Valamo (Φινλανδία) και το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Ορθόδοξων Θεολογικών Σχολών (EFOST, Βρυξέλλες).³⁹ Στην κεντρική ομιλία του σημαντικού αυτού και με παγκόσμια απήχηση συνεδρίου με τίτλο: «“Ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην”: Εθνότητα και Καθολικότητα», ο Σεβασμιώτατος μας θύμισε ότι από την πρώτη ημέρα ύπαρξης της Εκκλησίας –την ημέρα της Πεντηκοστής– μαζί με την καθολικότητα και οικουμενικότητα, γίνονται δεκτές και οι ιδιαιτερότητες του κάθε ανθρώπου και λαού που θέλει να ενταχθεί στους κόλπους της, με την πολυγλωσσία του Αγίου Πνεύματος. Στην εν τω κόσμω πορεία της, η Μία και Καθολική Εκκλησία δεν ισοπεδώνει τους ανθρώπους,

³⁸ Kallistos Ware, *Orthodox Theology in the Twenty-First Century*, πρόλογος Pantelis Kalaitzidis, «Doxa & Praxis: Exploring Orthodox Theology», WCC Publications, Geneva, 2012. Ετοιμάζονται μεταφράσεις του εν λόγω έργου στα σερβικά και ρουμανικά.

³⁹ Σήμερα το δίκτυο περιλαμβάνει επίσης ως μέλη του την Ορθόδοξη Θεολογική Ακαδημία «Άγιος Ιγνάτιος» (Στοκχόλμη, Σουηδία), το Κέντρο για τη Μελέτη του Πολιτισμού και του Χριστιανισμού (Βελιγράδι, Σερβία) και το Κέντρο για τη Φιλοσοφία και τη Θεολογία (Trebinje, Βοσνία-Ερζεγοβίνη).

αλλά συνυπάρχει με τις διαφορές των λαών, συνδυάζοντας αρμονικά τη διαφορετικότητα με την καθολικότητα⁴⁰.

7) Η εγγύτητα, όμως, του πνεύματος της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών με τη θεολογία και το έργο του Μητροπολίτη Κάλλιστου Ware δεν περιορίζεται μόνο στη φυσική του παρουσία στο Βόλο, αλλά εκτείνεται και σε μια σειρά άλλων θεμάτων που ανέδειξε η σκέψη του. Έτσι εντελώς συντομογραφικά θα μπορούσαμε να σημειώσουμε το ενδιαφέρον του για το πρόσωπο και τη θεολογία του προσώπου, καθώς και τη σύνδεσή τους με την Τριαδολογία ή ακόμη τη συσχέτιση της Τριαδολογίας με την πολιτική θεολογία και με τα αιτήματα της αλληλεγγύης, της κοινωνικής δικαιοσύνης, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της υπέρβασης των κάθε λογής διακρίσεων⁴¹ τη θεολογία της δημιουργίας και τη θεολογική προσέγγιση του οικολογικού προβλήματος και της καταναλωτικής κοινωνίας⁴² το επίμαχο ζήτημα

⁴⁰ Kallistos Ware, «“Neither Jew nor Greek”: Catholicity and Ethnicity», *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, 57.3-4 (1993), σσ. 235-246.

⁴¹ Κάλλιστος Ware, «Το μυστήριο του ανθρωπίνου προσώπου», μτφρ. Νίκου Χριστοδούλου, στο συλλογικό τόμο *Άνθρωπος και Κοινωνία. Δοκίμια για τη θέση του ανθρώπου στον σύγχρονο κόσμο*, εκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγ. Νεοφύτου, Πάφος, 1991, σσ. 11-27· «Το ανθρώπινο πρόσωπο ως εικόνα της Αγίας Τριάδος», στον συλλογικό τόμο, *Ενότης εν τη ποικιλία*, όπ.π., σσ. 75-100· «The Trinity: Heart of Our Life», στον συλλογικό τόμο, James J. Catsinger (επιμ.), *Reclaiming the Great Tradition*, Downers Grove, IL, 1997, σσ. 125-146· *Ο Άνθρωπος ως «Μυστήριο»: Η Ενότητα του Προσώπου κατά τους Έλληνες Πατέρες*, Εισηγητικός Λόγος του Αντεπιστέλλοντος Μέλους Μητροπολίτου Διοκλείας κ. Καλλίστου (Ware), στο ειδικό τεύχος της Ακαδημίας Αθηνών (δημόσια συνεδρία της 5^{ης} Φεβρουαρίου 2008): Υποδοχή του Αντεπιστέλλοντος Μέλους Μητροπολίτου Διοκλείας κ. Καλλίστου (Ware), *Εν Αθήναις*, 2008, Ανάτυπον εκτός εμπορίου, *Εκ των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 83 Γ' (2008), σσ. 32-44· *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, όπ.π., σσ. 33-49.

⁴² Kallistos Ware, *Through the Creation to the Creator*, Friends of the Centre, London, 1997· *Ecological Crisis, Ecological Hope: Our Orthodox Vision of Creation. A Lecture by His Grace Bishop Kallistos Ware of Diokleia*, 5 April 2005, Orthodoxy in America Lecture series, Fordham University, New York, 2006· *Αρχή Ημέρας. Η Ορθόδοξη προσέγγιση της δημιουργίας*, μτφρ. Νίκη Τσιρώνη, εκδ. Ιερών Προσκύνημα Αγίου Γεωργίου του εν Ιωαννίνους, Ιωάννινα, 2007· *Οικολογική κρίση και*

των ορίων της Εκκλησίας και της διακοινωνίας (intercommunion)⁴³, την αναφορά σε εξέχουσες μορφές της σύγχρονης Ορθοδοξίας (Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος⁴⁴, π. Δημήτριος Στανιλοάε⁴⁵, Νικόλαος Ζερνώφ⁴⁶, Δημήτρης Κουτρομπής⁴⁷, π. Lev Gillet⁴⁸, Philip Sherard⁴⁹).

ελπίδα, μτφρ. Πολυξένη Τσαλίκη, Ελένη Τσαγκρή & Νίκος Χριστοδούλου, Ακρίτας, Αθήνα, 2008· «Μεγάλη Τεσσαρακοστή και καταναλωτική κοινωνία», στον συλλογικό τόμο Andrew Walker & Κώστας Καρράς (επιμ.), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*, Πρόλογος Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης, μτφρ. Ιωσήφ Ροηλίδης, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2001, σσ. 91-112.

⁴³ Kallistos Ware, «C. S. Lewis: An “Anonymous Orthodox”?», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 17.2 (1995), σσ. 9-27· «God of the Fathers: C. S. Lewis and Eastern Christianity», στον συλλογικό τόμο David Mills (επιμ.), *The Pilgrim's Tale: C. S. Lewis and the Art of Witness*, Eerdmans, Grand Rapids, MI, 1998, σσ. 53-69· «Intercommunion: The Decisions of Vatican II and the Orthodox Standpoint», *Sobornost*, 5.4 (1967), σσ. 258-72· «Orthodox and Catholics in the Seventeenth Century: Schism or Intercommunion?», στον συλλογικό τόμο Derek Baker (επιμ.), *Schism, Heresy and Religious Protest*, Cambridge University Press, Cambridge, 1972, σσ. 259-76· «Church and Eucharist, Communion and Intercommunion», *Sobornost*, 7.7 (1978), 550-567 και αυτοτελής έκδοση: *Communion and Intercommunion*, Light and Life Publishing Company, Minneapolis, MN, 1980.

⁴⁴ Κάλλιστος Ware, «Θεολογικό Επίμετρο», στο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, *Συνάντηση με το Μυστήριο. Μία σύγχρονη ανάγνωση της Ορθοδοξίας*, μτφρ. Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου, Ακρίτας, Αθήνα, χ.χ., σσ. 295-316.

⁴⁵ Kallistos Ware, «Father Dumitru Stăniloae» (obituary), *Forerunner* (*The Orthodox Fellowship of St John the Baptist*), 23 (1994), σσ. 14-17· του ιδίου, «Foreword», στην έκδοση Dumitru Stăniloae, *Orthodox Dogmatic Theology*, vol. 1, *Revelation and Knowledge of the Triune God: The Experience of God*, μτφρ. – επιμ. Ioan Ionita & Robert Barringer, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, MA, 1994, σσ. ix-xxvii.

⁴⁶ «Nicolas Zernov (1898-1980)» (obituary), *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 3.1 (1981), σσ. 11-32.

⁴⁷ Κάλλιστος Ware, «Από την Αθήνα στο Walsingham», στον συλλογικό τόμο *Ενότης εν τη ποικιλία*, όπ.π., σσ. 152-157.

⁴⁸ Kallistos Ware, «Father Lev Gillet and the Fellowship of St. Alban and St. Sergius», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 15.2

Σεβασμιώτατε σας ευχαριστούμε εκ βάθους καρδίας για όσα χαρίσατε στην Εκκλησία και τη θεολογία· για την προσφορά σας στην Ορθοδοξία και τον κόσμο ευρύτερα· για την οικεία και γεμάτη αμεσότητα γλώσσα που χρησιμοποιείτε απευθυνόμενος στους αναγνώστες και τους ακροατές σας· για την αγάπη προς τον άνθρωπο, το πρόσωπο, τη φύση και το Θεό που τόσο απλόχερα σκορπίζετε σε όλους· για την ταπείνωση, την επιστημονική και θεολογική μετριοφροσύνη που σας διακρίνει και γιατί με τα βιβλία, τα άρθρα και τις διαλέξεις σας συντροφεύσατε και συντροφεύετε τις θεολογικές μας ανησυχίες και αναζητήσεις, της νεότητας αλλά και της ώριμης ηλικίας. Γιατί ανοίξατε ένα δρόμο για να πορευτούν όχι μόνο όσοι αναζητούν την Ορθοδοξία αλλά και εμείς που γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε ως ορθόδοξοι.

Η Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου, με επικεφαλής τον Πρόεδρο του Δ. Σ. της Σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος και Αλμυρού κ. Ιγνάτιο, έχει την μεγάλη χαρά και τιμή να σας υποδέχεται σήμερα ως «Εταίρο» και Επίτιμο μέλος της, απονέμοντάς σας τον Μεγαλόσταυρο της Ακαδημίας και σχετικό Τιμητικό Δίπλωμα, σε αναγνώριση της όλης προσφοράς σας στη θεολογία και την Εκκλησία, και περιβάλλοντάς σας με αισθήματα θαυμασμού, αγάπης, ευγνωμοσύνης και αφοσιώσεως.

Εις πολλά έτη, Σεβασμιώτατε!

(1993), σσ. 7-15· «“The Monk of the Eastern Church” and the Jesus Prayer», *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 15.2 (1993), σσ. 17-27.

⁴⁹ Kallistos Ware, «Philip Sherrard» (obituary), *Sobornost* (incorporating *Eastern Churches Review*), new series 17.2 (1995), σσ. 45-52. Αναδημοσίευση με διορθώσεις στο Friends of Mount Athos, *Annual Report 1995* (δημοσίευση 1996), σσ. 26-34.

